

ego

DEZE MAAND

H. Lips: **Humanisme en samenleving.** Pag. 4 en 5

Peter Moreé: **The AristoCats.** Pag. 8 en 9

Rien Robijns: **Kunstenaars en cultuurbeleid.** Pag. 12 en 13

Humanistisch Verbond

Via de publiciteits-media was de laatste maanden ook tot de buitenwereld doorgedrongen dat er moeilijkheden waren gerezen in het Humanistisch Verbond.

Een buitengewoon congres heeft op 26 februari getracht die moeilijkheden op te lossen.

Als ik het goed zie waren er vooral twee punten die de gemoederen in beweging brachten t.w.:

1. De vraag of, en in hoeverre, het Humanistisch Verbond zal kunnen deelnemen aan de talrijke activiteiten die op hervorming of verandering van de maatschappelijke structuren gericht zijn.

2. Aansluitend daarop de vraag in hoeverre binnen het Humanistisch Verbond tot verdergaande democratisering zou kunnen worden overgegaan, zodat met name de z.g. staffunctionarissen mede invloed op de beleidsbeslissingen zouden krijgen.

Die vragen zijn vandaag bepaald niet nieuw meer en het Humanistisch Verbond is niet de enige organisatie die naar een antwoord er op zoekt. Er zijn ook bijkomende, complicerende, problemen. Het Humanistisch Verbond worstelt net als sommige kerken met de moeilijkheid dat vele mensen vandaag niet zo'n behoefte meer hebben aan levensbeschouwelijke organisaties, wat voor het Humanistisch Verbond betekent dat het ledental klein en als gevolg daarvan de financiële problematiek bijzonder groot is. De Verbondsraad, die enkele weken eerder had vergaderd, had aan een voorbereidingscommissie, bestaande uit drie hoofdbestuurders, drie staf-functionarissen en drie vooraanstaande leden, opgedragen een rapport te vervaardigen dat een oplossing voor de verschillende problemen in grote lijnen zou geven en dat tot hoofdonderwerp zou worden gemaakt van de besprekingen op het buitengewoon congres.

Dat is gebeurd op 26 februari en genoemd rapport is met algemene stemmen aanvaard.

Het rapport bestaat uit twee delen.

In het eerste deel wordt ingegaan op de eerste van de twee bovengenoemde vragen. Gesteld wordt dat het Humanistisch Verbond zich tenminste voor vier hoofdtaken geplaatst ziet: a. Bezinning en wetenschappelijk onderzoek; b. hulp aan individuen en groepen in de gedaante van vorming en geestelijke verzorging, waarbij ook structurele belemmeringen de aandacht vragen; c. deelneming aan maatschappelijke processen, zowel in radicale als in hervormde zin; d. opleiding van kader, medewerkers en leden. Met nadruk wordt gesteld dat deze taken in één pakket bij elkaar behoren en, ondanks het feit dat ze ook afzonderlijke en zelfstandige geldigheid bezitten, elkaar in de praktische uitvoering zullen moeten steunen.

In het rapport wordt het letterlijk als volgt geformuleerd:

„Het moet mogelijk zijn door een doeltreffende afstemming van de verschillende werkzaamheden op elkaar tot een beperkte, maar overtuigende realisering te komen van het vernieuwde aanbod. Dat is dus niet een keuze voor radicale maatschappijverandering, zoals sommigen wel menen, maar een inspelen met al onze activiteiten op de veranderingen in de samenleving in samenhang met de eigensoortige werkzaamheden van de verschillende sectoren in het Verbond.”

Wat de inwendige democratisering betreft wordt in het rapport gesteld dat de staffunctionarissen in grote invloed zullen hebben op de beleidsvoorbereiding en op de uitvoering van het vastgestelde beleid maar dat de bevoegdheid tot het nemen van beleidsbeslissingen uiteindelijk bij het hoofdbestuur, en in laatste instantie bij het congres, ligt.

Het rapport geeft tenslotte een aantal „spelregels” waarvan men verwacht dat ze bij een redelijke toepassing in de toekomst moeilijkheden kunnen voorkomen.

Zo staan op dit ogenblik de zaken in het Humanistisch Verbond, wij hopen in de toekomst onze lezers nog wat nader te informeren. Red.

ego

Maandblad van de humanistische geestelijke verzorging voor militairen

Nr. 3 maart 1972

11de jaargang

Redacteur: H. Lips, Hoofdraadsman

Adres redactie en administratie:

Bureau Hoofdraadsman,
Coornherthuis, Hoofdstr. 84,
Driebergen
telefoon 03438 — 2878

Vaste medewerkers:

Jan Haasbroek
Wim Jesse
Peter J. Morée
Rien Robijns
Bert Vuijsje
Tom Weerheijm
Dick Zaal

Abonnementsprijs f 6,— per jaar, te storten op postgiro-rekening 480414 t.n.v. Hoofdraadsman Humanistische Geestelijke Verzorging te Driebergen
Militairen ontvangen het blad op aanvraag zonder betaling.

Bij de voorplaat:

Een „clochard” in Amsterdam. Barton C. van Flijmen kiekeke hem op het Leidseplein.

De wonderbaarlijke nalatenschap van John Coltrane

In de toestand van bijna-stagnatie, waar de Amerikaanse jazz in is komen te verkeren, hebben ook wereldberoemde jazzmusici het de laatste jaren buitengewoon moeilijk. Dat blijkt het duidelijkst uit de recente gang van zaken in de platen-industrie. Was het vroeger bijna vanzelfsprekend dat muzikanten van enig kaliber een paar maal per jaar in de studio verschenen, tegenwoordig zijn plaatopnamen met pure eigentijdse jazz in Amerika een zeldzaamheid geworden.

Om een paar voorbeelden te noemen: tenorsaxofonist *Sonny Rollins* maakte zijn laatste LP („East Broadway Rindown”, Impulse) in 1966; pianist *Theonius Monk* kwam na zijn artistiek weinig bevredigende big-band-LP „Monk's Blues” (CBS) uit 1968 in Amerika niet meer aan bod; en pianist *Cecil Taylor* heeft sinds „Conquistador” (Blue Note) uit 1966 ook geen enkele plaat voor een Amerikaanse maatschappij meer gemaakt.

Des te wonderbaarder is tegen die achtergrond het geval *John Coltrane*. Deze baanbrekende saxofonist overleed in 1967, maar sinds zijn dood verschijnen de Coltrane-platen met even grote regelmaat als tijdens zijn leven: dezer dagen kwam de achtste postume LP op de markt. Nu is dat op zichzelf nog geen unieke gang van zaken. Het is in de jazz wel vaker gebeurd, dat na de dood van grote musici nog flinke aantallen langspeelplaten met overgeschoten restanten van hun muziek werden uitgebracht.

Maar wat het geval-Coltrane zo uitzonderlijk maakt, is de constante, verbluffend hoge kwaliteit van zijn postume platen. Van moeizaam bij elkaar geschaapte restjes muziek is geen sprake. Integendeel, de platen die sinds Coltrane's dood verschenen, doen eigenlijk in geen enkel opzicht onder voor de albums die al tijdens zijn leven waardig werden gekeurd om te worden uitgebracht. Het lijkt wel alsof Coltrane in zijn laatste levensjaren een schier onuitputtelijke hoeveelheid sublieme muziek heeft vastgelegd.

Een belangrijke rol bij de opbouw van dat gigantische platenoeuvre is gespeeld door producer *Bob Thiele*, die namens het platenmerk Impulse van 1961 tot Trane's dood in '67 nauw met de saxofonist samenwerkte. In een recent interview in het Canadese jazz-

blad *Coda* vertelt Thiele (die inmiddels bij ABC-Impulse is vertrokken) het een en ander over die fantastisch produktieve laatste jaren van John Coltrane.

„Toen ik bij ABC zat, gingen we vaak 's avonds stiekem de studio in, zodat de grote bazen niet te weten zouden komen dat we zoveel platen opnamen. Coltrane was enorm vruchtbaar, hij wilde platen maken, en ik probeerde hem zo vaak mogelijk op te nemen. Vandaar dat ze nu misschien nog wel 10 albums in petto hebben om uit te brengen.”

Kwamen er soms geen bezwaren van Impulse, dat de muziek die werd opgenomen, te „far out” was?

Thiele: „Nee, ik besliste in feite over wat er op de markt werd gebracht. En voor mij was eigenlijk niets te „far out”, dus bracht ik gewoon alles uit wat ik uit wilde brengen. Het enige probleem was dat conflict met de grote bazen; er was voortdurend ruzie over de hoeveelheid opnamen die we maakten. Ik bedoel, ik kreeg alsmaar te horen dat ik Coltrane veel te vaak opnam. Achteraf is het een geluk, dat ik het gedaan heb.”

Behalve door het meer dan voortreffelijke gehalte van de muziek, onderscheidt de serie postume Coltrane-LP's op Impulse zich ook door de grote zorgvuldigheid waarmee ze zijn samengesteld. De muzikale erfenissen van andere grote jazzmusici worden vaak volstrekt chaotisch uitgesmeerd over een zo groot mogelijk aantal langspeelplaten (die elkaar dan soms ook nog overlappen). De bedoeling van dat soort manoeuvres is duidelijk: zoveel platen verkopen als maar enigszins mogelijk is, waarbij artistieke overwegingen voor de betreffende platenmaatschappij geen rol spelen.

Ook in dat opzicht is het in belangrijke mate aan Bob Thiele te danken, dat het er met Coltrane op Impulse beter voorstaat. Thiele: „Vlak voor ik bij ABC wegging, maakte ik een kopie-tape van alles wat we hadden opgenomen, en ik liet de maatschappij dat materiaal overdragen aan Alice (Coltrane's weduwe). Ik wist dat mensen vaak vergeetachtig zijn, tapes raken soms zelfs weg, weet je, de gekste dingen gebeuren bij platenmaatschappijen. Dus heb ik de hele zaak aan Alice overgedragen, zodat zij tenminste voor het „editen” kon zorgen. Ze heeft er

tijd voor, ze heeft een studio in haar huis, dus ze heeft werkelijk alles bekeken wat ik met Coltrane opnam. Zij is verantwoordelijk, mag ik aannemen, voor al het materiaal dat nu uitkomt.”

De laatste twee Coltrane-albums die verschenen zijn, bevatten dan ook elk een (waarschijnlijk) complete session; en samen overbruggen ze een tot dusverre nog nauwelijks gedocumenteerde periode in Coltrane's ontwikkeling: de fase tussen het experimentele album „Ascension” en het begin van de samenwerking met tenorist *Pharoah Sanders*. Of, anders geformuleerd: het laatste stadium van het „klassieke” Coltrane-kwartet met pianist *McCoy Tyner*, bassist *Jimmy Garrison* en drummer *Elvin Jones*.

„Sun Ship” (Impulse AS-9211, opgenomen 26 augustus 1965) bevat, naar het zich laat aanzien, de allerlaatste opnamen van dit fameuze kwartet. Vijf vertolkingen op topspanningen (met Elvin Jones in een glansrol), waaraan eigenlijk nauwelijks te horen is dat de groep in deze bezetting toen al op zijn laatste benen moet hebben gelopen.

Iets meer dan een maand later was de kwartet-samenwerking inderdaad definitief voorbij, want op het 30 september '65 opgenomen dubbelalbum „Live in Seattle” (Impulse AS-9202-2) is het gezelschap al uitgebreid met Pharoah Sanders en basklarinettist Donald Garrett (een paar maanden later zouden zowel Tyner als Jones de groep vaarwel zeggen, om te worden opgevolgd door pianiste Alice Coltrane en drummer Rashied Ali).

Ondanks de interne spanningen die de band in die periode geteisterd moeten hebben, staat op „Live in Seattle” toch een hoop boeiende muziek: fascinerende duet-improvisaties van Coltrane en Sanders, soms voortreffelijke soli van allebei afzonderlijk (en bij vlagen ook Tyner), en in het maar liefst 36 minuten lange „Evolution” een indrukwekkende collectieve krachtsexplosie van de hele groep.

De malaise waarin de Amerikaanse jazz op dit moment verkeert, laat zich moeilijk beter illustreren dan door deze beide albums: meer dan 6 jaar geleden opgenomen, maar met kop en schouders uitstekend boven het overgrote deel van de tegenwoordige jazz-platen-productie in Amerika.

BERT VUIJSJE

Humanisme en samenleving (II)

Mijn eerste artikel over dit onderwerp, in het vorige nummer, eindigde met een drietal konklusies, die ik hier nog eens wil herhalen:

1. Een humanisme dat slechts het individueel welzijn op het oog heeft, en voorbij gaat aan maatschappelijke structuren, schiet tekort.

2. Om de grote menselijke problemen van nu nog de baas te kunnen is een maatschappelijke heroriëntering in de richting van het socialisme noodzakelijk.

3. Het tot nu toe ontwikkelde socialisme gaat zo zeer gepaard met onderdrukking en vrijheidsberoving dat het voor humanisten op die grond weinig of niet aanvaardbaar is.

Het is wel duidelijk dat ik me met deze drie uitspraken in een moeilijke positie heb gemanoeuvreerd. Het komt er immers op neer dat de konsekwentie is dat ik zowel de kapitalistische als de socialistische samenleving moet verwerpen.

Het verbaast me overigens niet. Ik heb eigenlijk altijd wel geweten dat het ernst maken met humanistische beginselen moeilijkheden zou opleveren bij een maatschappelijke stellingname.

Het is daarbij maar een schrale troost dat, als ik het goed zie, oprechte christenen in een soortgelijke positie terecht plegen te komen.

Ik houd me daarbij wel bezig met andere humanisten, belangrijker dan ik, die met hetzelfde probleem worstelen. Ik denk aan Erich Fromm die in zijn geschriften kiest voor een socialistisch humanisme. Maar vooral aan de Franse filosoof en schrijver Jean-Paul Sartre. Sartre heeft verschillende malen in zijn leven mijn derde uitgangspunt doorbroken. Hij heeft, wetende wat b.v. in Sowjet-Rusland en andere kommunistische landen gebeurt, als humanist gekozen voor een kommunistisch socialisme. Maar het is hem ook evenveel malen opgebroken. Iedere keer weer moest hij, in een humanistisch gewetensconflict, zich verzetten tegen de onderdrukkingsmethoden van zijn kommunistische vrienden en opnieuw afstand van hen nemen. De laatste keer in zijn kritiek op de wijze waarop Fidel Castro in Cuba de dichter Padilla heeft aangepakt. Toch zal ik, aan het eind van dit artikel, op Sartre moeten terugkomen.

Humanisme en politiek

Het humanisme is geen politiek gedachtenstelsel. Het is een mensbeschouwing nauw verbonden met een bepaalde geesteshouding. In die geesteshouding wordt de mens gezien als drager van geestelijke en zedelijke kwaliteiten die autonoom in hem werkzaam zijn. De mens wordt niet voortbewogen door buiten hem geplaatste, absolute, krachten maar door innerlijke drijfveren. De samenhang

van de menselijke situatie met het totale aardse en kosmische gebeuren wordt daarbij niet ontkend.

Maar de „geschiedenis” wordt voor alles gezien als een ontwikkeling van menselijke krachten waarbij het van het hoogste belang is of mensen bereid zijn de in hen levende krachten van vrijheid en solidariteit tot gelding te brengen of niet. Op grond daarvan is in het humanisme altijd weer gepleit voor een vergroting van de mogelijkheden tot persoonlijke ontplooiing. De mogelijkheden voor een menswaardige ontplooiing liggen, naar humanistisch inzicht, in de mens, hij moet de kans krijgen ze tot ontwikkeling te brengen. Heel sterk, en ook wel een beetje paradoxaal, is dat indertijd door prof. Dr. G. Heymans gesteld in zijn uitspraak: „Het Godsrijk zal, als het zich eens op aarde zal verwerkelijken, het werk van mensen zijn”.

In dit opzicht heeft de humanist inderdaad vertrouwen in de mens, hij gelooft allerminst dat de mens zonder kwaad en zonde is maar hij acht hem desalniettemin in staat tot de creatie van een menswaardige samenleving. In een ontwikkeling van enkele honderden jaren heeft het humanisme dit vertrouwen in de mogelijkheid van mensen gemaakt tot een van de pijlers van de westerse cultuur, zich daarbij voornamelijk richtend tot de individuele mens, die werd opgewekt dit vertrouwen in zijn persoonlijk leven, en in dat van de samenleving, niet te beschamen. In dit humanisme heeft de persoonlijke vrijheid altijd een grote

rol gespeeld. Het is niet te veel gezegd om te beweren dat het humanisme in onze westerse cultuur vooral de rol heeft gespeeld van behoeder en beschermer van de vrijheid.

Maar het heeft dat altijd gedaan op een a-politieke wijze. Humanisten waren filosofen, kunstenaars en opvoeders maar slechts zelden politici en nog minder revolutionairen. Het humanisme is ontstaan in een liberaal-kapitalistische wereld, het heeft zich daarin kunnen ontwikkelen op zodanige wijze dat het nimmer een maatschappelijk-revolutionaire rol heeft gespeeld. De tegenwerping dat het marxisme, toch een soort humanisme zou zijn, gaat niet op. Stellig komen bij Marx humanistische elementen naar voren maar de filosofische grondslag van het marxisme is tenslotte het dialektisch-materialisme geworden en dat is geen humanistische filosofie.

Het heeft wel betekend dat de vrijheidsopvatting van het humanisme in de liberaal-kapitalistische wereld, waarin idealistische filosofieën zo'n grote rol spelen ook een idealistisch karakter heeft gekregen, d.w.z. het karakter van interne, persoonlijke stellingname en levenshouding zonder belangrijke maatschappelijke konsekwenties.

En dat is precies wat het huidige humanisme blokkeert t.a.v. de mogelijkheid van een maatschappelijk-revolutionaire stellingname, het is — evenals trouwens het christendom — zozeer vergroeid met de kapitalistische maatschappij-structuur en het heeft zozeer de vrijheid gemaakt tot een zaak van

persoonlijke beleving en bevrediging, dat het nauwelijks maatschappelijk op positioneel kan zijn.

In het licht van het bovenstaande is het begrijpelijk dat voor humanisten de politieke stellingname een kwestie van persoonlijke keuze is, men kan even goed voor een rechts liberalisme als voor een links socialisme kiezen. En terecht wordt dit dan gerechtvaardigd met de gedachte van de persoonlijke vrijheid, de humanist is vrij om zelf zijn politieke keuze te bepalen. Maar dat kan uiteraard slechts in een humanisme dat op zichzelf maatschappelijk indifferent is en dat dan ook aan het maatschappelijk leven niet werkelijk deelneemt, er zelfs nauwelijks een inspiratiebron voor is.

En daar ligt de frustratie van vele humanisten, op grond van hun mensopvatting zouden ze zo gaarne aanwezig zijn bij de vele krachten die door allerlei maatschappelijke activiteiten de nodige veranderingen trachten te bewerkstelligen maar op grond van het vrijblijvende karakter van het humanisme blijven ze in de startblokken steken. Daar ligt de crisis van het westerse humanisme die zich vandaag duidelijk aftekent.

Revolutionair humanisme

Heb ik in het begin van dit artikel reeds gesteld dat de humanist in een moeilijke positie staat tussen kapitalisme en kommunisme, in het daaropvolgende heb ik die moeilijkheden nog eens vergroot door te beweren dat de humanist ook vanuit zijn eigen gedachtengang weinig steun vindt voor een maatschappelijke stellingname. Althans niet de humanist van het slag die meent dat grote en diepgaande maatschappelijke veranderingen zich in korte tijd zullen moeten voltrekken wil er voor de mens, voor de vrije mens, nog een toekomst zijn. Hoe moet zo'n humanist zich thans opstellen?

Ik geef het antwoord met alle twijfel en reserve die de laatste jaren steeds meer mijn deel zijn.

Ik heb de term „revolutionair humanisme” ontleend aan een opstel van Jean-Paul Sartre „Materialisme en Revolutie” dat al in 1946 is verschenen in „Les Temps Modernes” maar dat in 1969 nog eens een Nederlandse herdruk kreeg in de serie „Manifesten” van uitgeverij Boucher. In dit opstel verwerpt Sartre zowel het dialectisch-materialisme van het kommunistisch socialisme omdat het de mogelijkheid tot werkelijke vrijheid uitsluit als het burgerlijke idealisme omdat het slechts de mogelijkheid tot vrijblijvende, persoonlijke vrijheid inhoudt. Ik kan het niet nalaten enkele citaten te geven, misschien wekt het sommigen op het opstel zelf te lezen.

blz. 89: „Het socialisme is slechts het middel, dat de heerschappij van de

vrijheid zal kunnen verwezenlijken; het begrip: „materialistisch socialisme” is paradoxaal, omdat het socialisme zich een humanisme ten doel stelt dat in het materialisme ondenkbaar is.”

blz. 102: „Wat de revolutionair verlangt, is dat de mens zijn eigen wetten kan scheppen. Dat is de basis van zijn humanisme en van zijn socialisme. En in deze zin is de moeizame, langzame verovering van het socialisme niets anders dan de zelfbevestiging van de menselijke vrijheid, in en door de geschiedenis. En juist omdat de mens vrij is, is de triomf van het socialisme geenszins een uitgemaakte zaak. Het socialisme staat niet aan het eind van de afgelegde weg te wachten als een kilometerpaaltje; het is het levensontwerp van de mens zelf. Het zal worden wat de mensen ervan maken; dat blijkt uit de ernst waarmee de revolutionair over zijn handelen denkt. Hij voelt zich niet alleen verantwoordelijk voor het tot stand komen van een socialistische staat in het algemeen, maar ook voor het speciale karakter van dit socialisme”.

blz. 105: „Dan zal het revolutionair humanisme blijken te zijn niet de filosofie van een verdrukte klasse, maar de waarheid zelf, vernederd, van haar ware gedaante beroofd en onderdrukt door mensen die er belang bij hebben de waarheid uit de weg te gaan, en het zal alle mensen van goede wil duidelijk worden, dat het de waarheid is, die revolutionair is. Niet de abstracte Waarheid van het idealisme, maar de concrete waarheid, in jaren van maatschappelijke strijd nagestreefd, geschapen, in stand gehouden, veroverd door mensen die werken aan de bevrijding van de mens”.

In navolging van de historicus A. Mathiez spreekt Sartre van revolutie als met het veranderen van de staatsinstellingen ook een ingrijpende verandering plaats vindt in het systeem van bezitsverdeling. Het is duidelijk dat in Sartre's visie humanisme en socialisme met elkaar verbonden zijn maar dan een revolutionair socialisme dat zich niet laat inkapselen in kapitalistische structuren maar konsekvent streeft naar een ander systeem van bezitsverdeling en een revolutionair humanisme dat zich enerzijds niet laat inpalmen door een vrijblijvende, idealistische vrijheidsopvatting en anderzijds weerstand weet te bieden aan een vrijheid-dodend materialisme.

De vrijheid die Sartre wil is de vrijheid van de revolutionair die in de revolutionaire daad d.w.z. in zijn strijd voor een andere economische en sociale ordening de vrijheid van zijn klasse en daardoor de vrijheid van de mensheid helpt verwezenlijken. In oorsprong is deze vrijheid een erkenning van andere vrijheden, en omge-

keerd eist deze het recht op, door die andere vrijheden op haar beurt te worden erkend. Zo is de vrijheid in Sartre's ogen van meet af aan verbonden met de solidariteitsgedachte.

Groeit nu uit deze opmerkingen van Sartre de mogelijkheid tot een humanistische plaatsbepaling in deze tijd? Ik meen van wel, Sartre heeft er trouwens zelf in zijn persoonlijk leven het voorbeeld van gegeven. Een humanist zal zijn plaats moeten vinden in de strijd voor maatschappelijke verandering, hij zal daarbij niet moeten schuwen om vergaande maatschappelijke eisen te stellen o.a. op het gebied van het systeem van de bezitsverdeling. Alleen door zo te handelen werkt hij aan de verwerkelijking van de vrijheid d.w.z. alleen op deze wijze krijgt de kreet van de „humanisering van de samenleving” zin en inhoud. In deze strijd zal hij zichzelf, en anderen, moeten behoeden voor een ondergang in de vrijblijvendheid van het idealisme maar zal hij tegelijkertijd het verzet moeten belichamen tegen een opgaan in een materialistische visie omdat daardoor de vrijheid teloor zou gaan.

Het is een weg die hard en moeizaam is, het is vooral een weg van concrete daden. Hard omdat de eenzaamheid op deze weg vaak niet te ontlopen zal zijn. Wie aan de ene kant zich wil keren tegen het burgerlijk en kapitalistisch establishment en aan de andere kant zich het materialistisch kommunisme van het lijf wil houden behoeft niet op veel toejuichingen te rekenen. Maar hij staat toch niet alleen in deze wereld. In een interview dat Sartre in 1968 aan enkele journalisten van „Der Spiegel” toestond over de vraag „Bij wie leeft de revolutie?” geeft hij vooral de studenten en de jonge arbeiders aan als de groepen bij wie zijn idee van de revolutie het duidelijkst aanwezig is.

Dat lijkt me het beeld dat bijna in de gehele wereld aanwezig is: onder leiding van groepen jongeren, en dan vooral studenten en arbeiders, is de strijd voor maatschappelijke veranderingen in grote stijl het duidelijkst merkbaar. Het zijn bovendien ook deze groepen die in veelvoudige variatie de strijd voeren tegen establishment en institutionalisering en vóór democratisering en medezeggenschap in bedrijven, scholen en kazernes. In al deze acties gaat het uiteindelijk om de vrijheid waarover Sartre spreekt en om het humanisme zoals hij dat ziet.

In dat geheel neemt Sartre reeds vele jaren in Frankrijk, in Europa en in de gehele wereld een dominerende plaats in. Dominerend door de intelligentie, de moed en de eerlijkheid waarmee juist hij zijn humanisme in concrete situaties gestalte probeert te geven.

H. LIPS

Bertie Mee van heilgymnast tot manager

De succesvolste coach van Engeland. Zo werd hij vorig jaar genoemd. Bertie Mee, de kalende veertiger, van huis uit fysio-therapeut en sinds 1966 manager van het Londense Arsenal, kwam aan het eind van Arsenaals „schoonste” jaar — toen de Engelse beker en de titel naar Noord-Londen gingen — handen tekort. Iedereen wilde hem zien, alle TV-stations wensten Mee in hun programma, alle kranten-journalisten wilden een exclusief interview.

Bertie Mee heeft zich in vijf jaar opgewerkt van een onbekende „heilgymnast” tot een gevierd manager bij een van Englands roemruchtste verenigingen. Want Arsenal vormt nog altijd een begrip in Engeland. In de jaren dertig was de club van manager Chapman een nauwelijks te kloppen opponent. Maar na die succesvolle reeks traden magere jaren aan. Tot Bertie Mee de falende Billy Wright opvolgde. De weg omhoog was gevonden — Arsenal zag het licht weer schijnen.

Bertie Mee is een charmante man. Geen managerstype. Meer een kantoorclerk die er reeds vele jaren op dezelfde stoel op heeft zitten. Maar als hij zijn mond open doet merk je dat deze kleine veertiger — „ik ben nog geen 1 meter 70 lang” — ongetwijfeld invloed heeft op zijn spelers. Achter ieder woord dat hij zegt voel je de spanning. „Bertie Mee heeft ons opgevangen”, vertelde aanvoerder Frank McIntock mij. „Na het bewind van Billy Wright waren we een beetje losgeslagen. Arsenal hing als los zand aan elkaar. Er was onderling geen eenheid.”

Bertie Mee aanvaardde onder vele voorwaarden zijn baan. Hij wenste minimaal een jaar uit te zingen. Het hoe en waarom legt hij als volgt uit: „Het is met managers net als met spelers. Als er iets niet bevalt gaat hij eruit. Duidelijk stelde ik de directie van Arsenal dat ik er voor waakte om binnen het jaar aan de kant te worden gezet. Je moet eerst vaste greep op je ploeg krijgen. Dan pas kun je bekijken of het zinvol is om door te gaan. Nou het ging ogenblikkelijk voortreffelijk. Arsenal ging weer winnen en nog voor het eind van dat seizoen werd mijn contract verlengd. Voor mij was dat de reden om door te gaan in dit vak. Trouwens ik kan nog altijd terugvalen op mijn oude vak.”

Voor Bertie Mee breken er spannende tijden aan. Op 8 en 22 maart speelt zijn Arsenal voor de tweede keer in de periode dat Mee Arsenal onder zijn hoede heeft tegen Ajax. Twee jaar geleden ontmoette Arsenal Ajax in de Jaarbeurscompetitie. Arsenal won. Vorig jaar veroverde Ajax, nog wel in Londen, de Europa Cup. Hoe kijkt Mee

nu tegen deze wedstrijd aan. Schrok hij niet toen de uitslag van de loting hem bekend werd.

„Ach ja, natuurlijk, ik had me eenvoudigere tegenstanders kunnen voorstellen. Vooral omdat Ajax vorig jaar de Europa Cup won, moet ik stellen dat het geluk ons niet heeft toegelachen. Maar bedenkt dat we twee jaar geleden Ajax versloegen. Ook nu ben ik niet pessimistisch gestemd. Het Nederlandse voetbal is ongeveer van gelijke kracht als het Engelse. De speltypes raken elkaar. Nog altijd preferer ik ploegen uit Duitsland, België en Nederland. Ik houd niet van Spanjaarden en Italianen. Die zijn me te negatief ingesteld.”

Maar wat weet u op het ogenblik van het huidige Ajax? De ploeg is namelijk nog al veranderd.

Mee: „Ik heb Ajax nog niet gezien (eind februari W.J.), maar ik dacht niet dat het huidige elftal veel zal verschillen met de ploeg waarin Vasovic zo'n dominerende rol speelde. We kennen enige spelers. Crujff en Keizer natuurlijk, maar ook Mühren en Haan moeten erg goed zijn. Ik ben benieuwd hoe de nieuwelingen zich aangepast hebben.”

Bertie Mee sprak liever niet over Ajax. Liever hield hij zich bezig met zijn eigen jongens. En na de training op een Studentencollege ergens ver buiten Londen zei hij: „Ik geloof dat Arsenal sterker is dan de ploeg die twee jaar geleden Ajax versloeg. We hebben meer ervaring en ik meen dat de komst van Alan Ball Arsenal veel goed heeft gedaan. Natuurlijk is het een handicap dat Alan niet tegen Ajax kan spelen. Maar daar staat tegenover dat iedere willekeurige invaller voor zijn taak zal staan. Arsenal is het eigenlijk aan zijn stand verplicht om dit jaar ver door te dringen in de Europa Cup. Wat mij betreft laten we onze competitiebelangen iets minder prevaleren. De Europa Cup veroveren is me persoonlijk meer waard dan een tweede landstitel. Je moet altijd proberen hoger te mikken. Zolang je dat blijft doen kan je met dit bezeten werk doorgaan. Want geloof me dit is zenuwslopend werk.”

WIM JESSE

N.a.v. een nieuw utopia

Wanneer poëzie lezen een beetje (in) leven betekent, dan moeten de gedichten van Hanny Michaelis als gevaarlijk worden gekenschetst. Of het nu tussen de regels staat, in enkele regels of in het gehele gedicht, een gevoel van hulpeloosheid lijkt onvermijdelijk. Je beseft je kleinheid als mens te midden der technische wonderen, je kwetsbaarheid in leven dat soms met liefde te maken heeft, je wanhoop bij de zoveelste kommunikatietoornis en moet bijna wel met Hanny Michaelis zeggen dat het bestaan „zijn zin ontleent aan volstrekte zinloosheid.” Variatie hierop: Er gebeurt ontzettend veel, maar er verandert zo weinig. Poëzie van de begoocheling, poëzie van de desillusie. Met soms een klein lichtpuntje, zoals, naar behoefte, kan worden opgemaakt uit het navolgende gedicht dat is opgenomen in de bundel

— De Rots van Gibraltar —:
*De triomfantelijke moeders
achter hun kinderwagens
zouden van me walgen als
ze wisten hoe opgelucht
ik me voelde toen ik merkte
dat ik niet zwanger was
en geen moord hoefde te plegen
om te voorkomen dat door mijn toedoen
iemand gedwongen zou worden
zich aan het naargeestige leven
vast te klampen uit angst
om dood te gaan.*

Dit als lichtpuntje aankondigen, zal men denken, is wel zeer cynisch. Wat klopt. Waarmee opnieuw een karakteristiek van Hanny Michaelis' poëzie wordt vermeld. Met dien verstande dat dit cynisme zelden een fatalisme inhoudt. Goed, of je nu — Onvoorzien — ('67) — De Rots van Gibraltar — ('69) of haar recente bundel — Wegdraven Naar Een Nieuw Utopia — neemt, optimistisch, hoopvol en doortrokken van een allesomvattend geloof is haar werk, gelijk inmiddels bekend, nooit. Dat dit echter INZET niet uitsluit, bewijst zij bij herhaling. Het duidelijkst is dit te checken aan haar gedichten over de (ge)liefde. Hoe onbereikbaar, hoe definitief weg, de herinnering eraan is een mengeling van wrange wijsheid en moed. Een bron waaruit te putten moet zijn, ook al weet zij dat dat bijna per definitie het volgende moment van ontoereikendheid, kortsluiting en onbereikbaarheid kan impliceren. Gekoncretiseerd, in — Onvoorzien — schrijft Hanny Michaelis: „Bij noorderwind/hoor ik 's nachts de sirenes/van fabrieken in de buurt/waar je huis staat./Geen groet, geen belofte/en geen verklaring. Alleen/de gedachte: Wij wonen/nog in dezelfde stad.” En, eveneens uit — Onvoorzien —: „Waar jij nu bent/is het warmer dan hier/en een uur later. Soms/is het of ik je zie lopen/aan een strand dat ik niet ken./Misschien liefkozen je ge-

dachten/me zoals vroeger je lichaam./ Waarschijnlijk niet: bij jou is het een uur later/dan bij mij.”

Dit gedicht, zomin als het vorige, is nieuw. Beide stammen inderdaad uit '67. Dat ik er desondanks op terugkom, nu ik verder in wil gaan op het reeds genoemde — Wegdraven Naar Een Nieuw Utopia — is minder verwonderlijk dan men denkt. In tegenstelling tot nieuwsberichten zijn gedichten niet los van elkaar staande brokjes informatie. Wat eenmaal geschreven of gezegd werd, blijft in vele gevallen niet gedateerd te zijn. De samenhang met wat daarop volgde is vaak duidelijk te onderkennen. Zo ook, zij het lang niet altijd, het commentaar op de gedichten. In een vroegere jaargang utopia —: „Wie bij daglicht/de goriën eigen gezapigheid, omgekeerd of in de ik eveneens „Waar jij nu bent” en tekende daarbij aan dat dat gedicht o.m. een voorbeeld was van een vrijwel onaanvaardbare ontoereikendheid, maar dat er volgens Hanny Michaelis „ondanks alles en die iemand verder geleefd moet worden.” In dat commentaar stond verder nog dat Hanny Michaelis met — De Rots Van Gibraltar — een ervaring rijker, een bundel wijzer, zich wat minder somber uitdrukt en zich meer naar buiten toe richtte, zonder dat dat nu direct je reinste geëngageerdheid betekende.

Die kritiek nu verder latend voor wat zij was, de poëzie in — Wegdraven Naar Een Nieuw Utopia — is in vele momenten verrassend, onthutsend en „naar” in haar oprechtheid. Bij het lezen ervan kreeg ik af en toe last van mijn maag en was ik gewoon een beetje kapot. Mijzelf wijsmaken dat dit toch wel typisch een poëtische realiteit vertegenwoordigde en dus weinig met de hedendaagse werkelijkheid te maken had, bleek handig verzonnen, maar werd regel na regel oneerlijker. Om ten slotte te konkluderen:

Het verschil tussen poëzie en de wereld die je leeft bestaat niet, je kreëert het onderscheid uit laffe armoede, uit de behoefte even adem te halen — in te doezelen. Om daarna vermoedelijk weer op te schrikken, je te koesteren — De Rots Van Gibraltar — citeer welke niet-volgorde ook.

Maar nu poëzie. Een drietal gedichten uit — Wegdraven Naar Een Nieuw van Ego, nl. in een bespreking van dijnien sluit/en kaarsen aansteekt,/wie om een glimlach, een gebaar/de tijd wil tegenhouden/en de middel-eeuwse gelieven/(die naar de legende wil/in elkaars armen versteenden)/om hun lot benijdt,/zal verliezen wat hij heeft/en meer dan dat.” En: ERGENS in huis/slaat hard een deur dicht/en even wankelt/de kleine giraffe/van vrolijk oranje plastic./Geschenk van een 6-jarig/jongetje dat pendelend/tussen ontredde ouders/

zijn lot onbegrijpelijk/blijmoedig draagt.”

En ten slotte, ideaal om als sticker te gebruiken wanneer men op een verloren zaterdagmiddag weer eens het plan heeft er op uit te trekken,:

*ZOLANG er mensen zijn
blijft er oorlog.*

*Daar zijn we het over eens
bij de warme kachel behaaglijk
nippend van onze cognac.*

*Een spotgoedkoop alibi
voor afzijdigheid, inderdaad.*

Helaas waterdicht.

Drie van de in totaal drieëndertig gedichten uit de laatste bundel van Hanny Michaelis. Drie teveel omdat zij het geheel van de bundel kunnen ontcrachten. Drie te weinig omdat „Wegdraven Naar Een Nieuw Utopia” meer nog dan de andere twee genoemde bundels volledig zou moeten worden geciteerd. Waarmee hetzelfde wordt bedoeld en tevens een uitnodiging staat zich eens naar de boekhandel te begeven en daar voor rond f5,— het werkje van Hanny Michaelis te kopen. Of dan, eenmaal thuis, gelet moet worden op de knappe wijze waarop de dichteres haar regels afbreekt, het eenvoudige taalgebruik en het ontbreken van overbodige beeldspraak, maak ik niet uit. En of je het „gevaarlijk” dat ik in de aanhef gebruikte nu wel of niet tussen aanhalingstekens moet zetten? Ik weet het niet zeker. Evenmin of het slot van de bundel, waar Hanny Michaelis, zoals zij ook min of meer doet in — Rots van Gibraltar — bijna berustend, vredig, misschien zelfs even gelukkig eindigt, als alles en dus ook zichzelf op de helling zettend of juist als een stuk groei moet worden geïnterpreteerd?

Het enige waarvan ik zeker ben is dat Utopia, nieuw of niet nieuw, staat voor Nergensoord: verdicht land der beloften, land der hersenschimmen. En dat poëzie lezen net even iets anders is dan het eten van onbespoten fruit.

DICK ZAAL

Al het genoemde werk van Hanny Michaelis verscheen bij uitgeverij G. A. Van Oorschot, te Amsterdam.

De agressie van Sam Peckinpah

Ik heb lange tijd gearzeld voor ik een bezoek bracht aan het theatertje waar Sam Peckinpah's *STRAW DOGS* draaide. Afgaande op uitlatingen van derden had ik eerst niet zoveel zin en de beloofde gewelddadige scènes konden me eigenlijk gestolen worden. Maar omdat iemand mij kon overtuigen dat ik die film gezien moest hebben, ben ik er maar heengegaan. En waarachtig, het is niet mis. Je komt na afloop niet thuis met de gedachte „Ha fijn, wat ben ik blij...” maar de kick die Peckinpah de toeschouwer meegeeft, blijkt wel degelijk het overdenken waard. Echter met dat zinnetje „je moet hem

er hoort te zijn.

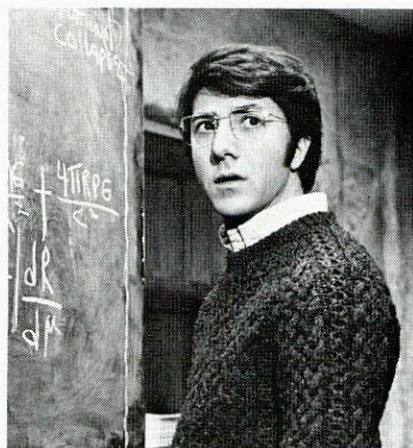
In *Straw Dogs* is Dustin Hoffman een jonge Amerikaanse wiskundige die op kosten van de staat zich een jaar mag terugtrekken om een bepaald project uit te werken. In een piepklein dorpje in Cornwall betreft hij het huis van zijn overleden schoonvader, zijn vrouw (Susan George) is hier geboren, en zij proberen zo af en toe aansluiting te vinden bij de dorpsgemeenschap. De mensen in het dorp bekijken het paar met „welfremde” ogen, de jongeren daarentegen hebben alleen maar oog voor het fraaie (bh-loze) figuur van Susan. Om enkele dingen te timmeren rond het huis neemt de jon-

Daar wacht het dorpsgepeupel hem op en vraagt de jongen uit te leveren. Tot zover driekwart van de film. Want nu volgt is een verbijsterende slachtpartij, die al het voorgaande — ook *The Wild Bunch* — verre overtreft. Peckinpah sleurt de toeschouwer er al het ware met de haren bij zonder dat die toeschouwer enig verweer kan bieden. Sterker nog, er wordt gejuich als alle belagers buiten gevecht worden gesteld.

Hoffman staat geheel alleen in zijn strijd, want door zijn dadendrang heeft hij voorgoed de band verbroken met zijn vrouw, die er op stond de in bescherming genomen debiele jongen aan de belagers uit te leveren.

Regisseur Sam Peckinpah heeft zo'n invloed op de toeschouwer dat het bijna beangstigend is. Want tijdens de slow-scène, het doodschieten van de laatste belager onder zwak protest van de jonge vrouw, werd er van verschillende kanten uit de zaal geroepen „Schiet, schiet...”. En dat in een bioscoop waar lang niet elke dag westerns draaien.

PETER MORE

Dustin Hoffman als de wiskundige David Peckinpah's *Straw Dogs*.

De agressie breekt los: David (Dustin Hoffman) wordt bedreigd door Scutt (Ke Huthison) en Venner (Del Henney). Op de voorgrond Amy (Susan George).

gezien hebben, anders weet je niet wat je mist” ben ik ook niet zo gelukkig, want tot voor kort vond ik Dustin Hoffman die de titelrol speelde in *Straw Dogs* nou niet zo'n geweldig licht om de bioscoopdeur voor plat te lopen. *Midnight Cowboy* moge dan een film zijn met een aardig sfeertje, evenals *John and Mary*, maar hij heeft via deze films een vreemd imago opgebouwd; een onverstoortbare filmintellectueel van het type Henry Fonda, en daar had ik nou net geen behoefte aan.

Maar dan blijkt ineens dat Dustin Hoffman wel degelijk iets kan, hij speelt zijn rol of de vonken er af vliegen en hij sleept iedereen mee, of men nu wil of niet, in zijn tomeloze agressie tegen alles wat hem in de weg staat of tracht te benadelen. Mede debet aan Hoffmans vlammende verrichtingen is natuurlijk regisseur Sam Peckinpah. Hij weet zijn acteurs en actrices zo te bespelen en te bepraten dat allen ook het beeld oproepen dat

ge wiskundige een paar (naar later blijkt) vroegere vriendjes van zijn vrouw in dienst.

Hoewel de dominee en de plaatselijke politiemann (the Major) het contact niet schuwen, blijkt Dustin dit niet te herkennen; hij gaat helemaal op in zijn werk. Met tegenzin neemt hij dan ook deel aan een jachtpartij op eenden; of hij dat nu in de gaten heeft of niet, tijdens die „verloren” jachten wordt zijn vrouw verkracht door twee van haar vroegere dorpsgenoten.

Het geweld waar Peckinpah op aan stuurt begint zich al af te tekenen en dat manifesteert zich duidelijk als Dustin bij het weghangen van zijn kleren in een kast zijn poes opgehangen vindt aan het koordje van de trekshakelaar.

Tijdens een feest in het dorps huis worden een debiele jongen en een jong meisje vermist. Men neemt ogenblikkelijk aan dat het meisje vermoord is. Dustin neemt de jongen (onkundig van de moordpartij) mee naar huis.

The Aristocats

Omdat een tekenfilm met de allure van een speelfilm (ook de lengte) toch altijd een bijzonderheid is, heb ik met plezier en soms schaterlachen naar *The Aristocats* gekeken.

Eén voordeel voor de filmproducenten is dat critici (of mensen die mene daar voor door te gaan) in een zaal vol kinderen met hier en daar een ouderpaar minder geneigd zijn een scher oordeel te vellen. Want je hebt heel veel te druk met het registreren van de reacties om het heen, dan het resultaat van Walt Disney Productions te toetsen aan je eigen mening.

Achteraf beschouwd blijft *The Aristocats* echter een kostelijke tekenfilm, maar hoe spijtig ook voor de Disney-tekenstudio's, hij haalt het peil niet van bijvoorbeeld *Bambi*, *Assepoeste* en in zekere mate *Sneeuwitje*. Of

Steve McQueen.

filmroddels

AGNES VARDA, wier *Le Bonheur*, recentelijk op tv zo frappant door e mand viel, gaat onverdroten verder. Mon corps est à moi is een ieuwe film van haar hand en gaat ver vrouwen die zelf willen bepa- en wat ze met hun lichaam doen Baas In Eigen Buik, b.v.) Va- essa Redgrave, Marc Porel, Jean- ierre Leaud en Jean-Luc Bideau pelen er in mee.

YE ROMAN van Jim Thompson he *Getaway*, is gebruikt door scario-schrijver Walter Hill en re- isseur Sam Peckinpah om van teve McQueen een bankrover te maken.

ET ONVERBIDDELIJKE griezel- ar Christopher Lee en Peter Cu- ing is weer op pad. Ditmaal zoen de heren Spanje op voor hun nister werk dat als titel meekrijgt orror Express. AUL NEWMAN en Robert Red- ord (het tweetal uit *Butch Cassidy id the Sundance Kid*) verfilmen

Portrait of an Honest Cop, het ver- haal van een eerlijke smeris. De ge- ruchtmakende belevenissen van re- chercheurs Frank Serpico en David Durk van de New Yorkse politie tijdens het corruptie-schandaal in New York zijn de basis voor deze film. John Foreman zal de film voor Warner Bros produceren.

EX-SUPREME-zangeres Diana Ross maakt haar debuut met *Lady sings the Blues*, een film over het leven en de carrière van Billie Ho- liday. Sidney Fusie is de regisseur.

RYAN O'NEAL (één van die eerlij- ke mensen in Peyton Place) gaat aan zijn vijfde film beginnen. The thief who came to dinner met Bud Yorkin als regisseur gaat eind maart in productie.

DE BRITSE prinses Alexandra heeft de Royal Gala Charity Per- formance met haar aanwezigheid opgeluisterd (zo staat het in de officiële stukken). Daar zag ze één van die schitterende Chaplin-films, *Modern Times*. Voor het eerst sinds lange tijd hebben Britse cinéfielen weer kennis kunnen maken met een avondvullende speelfilm van Chaplin. De bedoeling is dat door het stichten van een vereniging meer van dergelijke films met Charlie Chaplin zullen worden ver- toond.

JACK NICHOLSON speelt de hoofdrol in *Philosopher King*. Five Easy Pieces-regisseur Bob Rafelson zal ook nu de regie voeren.

JEAN GABIN, eens vertolker van George Simenons Maigret, speelt in *Colt Story* een politieman, die aan het einde van zijn loopbaan nog wordt opgeknapt met een moord- zaak. Hij ontmoet bij zijn superie- ren veel weerstand over de wijze waarop hij (Gabin) de moordenaar wil vangen. Het blijkt dat de laat- ste dertig jaar eerder ook al in aan- raking is geweest met de politie en

het was ook toen dezelfde politie- man (Gabin) die hem arresteerde. Opnamen vinden plaats in Parijs en Marseille.

SEAN CONNERY, zeven keer 007 in even zo veel James Bond-films, heeft de filmpers laten weten dat Diamonds are forever beslist zijn laatste Bond-film zal zijn. Niet ie- dereen geloofde dit verhaal, want tijdens de opnamen van Diamonds are forever bleek dat Connery's naamplaatje op de deur van zijn kleedkamer was vervangen. Er op stond de naam van Harry Lauder, een Schotse humorist, die het we- reldrecord afscheidstoernees op zijn naam heeft staan...

„IK DENK DAT naar film kijken hetzelfde is als dromen. Er zit zo- veel mystiek in dat het opwindend is. Dus probeer ik een film te ma- ken die past in het droomwereldje van de toeschouwer”. Regisseur John Boorman in een interview met Gordon Gow in *Films & Filming*.

EEN KLEMMENDE vraag is of de Nederlandse filmkeurders (toch al niet van die mensen met „ruime” opvattingen) het aandurven om Stanley Kubricks nieuwste „A Clockwork Orange” ongekoupeerd voor vertoning vrij te geven. Ge- zien de foto-reportage in het laatste nummer van *Films & Filming* barst deze film uit zijn voegen van de openlijke agressie, de manshoge fal- lussen, de spottentijen met de ge- slachtsdaad, de gevestigde orde- en tuchtregels. Malcolm McDowell (zijn debuut heette *If...*) speelt in A Clockwork Orange een jonge bendeleider wiens enige belangstel- ling is verkrachting agressie en Beethovens *Negende Symfonie*. De film is zeer futuristisch eigenlijk niet zo vreemd want Kubrick heeft de lijn die hij begon met *Dr. Stran- gelove* en voortzette met *2001: A Space Odyssey* krachtig doorge- trokken.

P. J. M.

is namelijk dat de laatste drie- ten door een perfecte teken- grote afwerking van het pro- et name de achtergronden, en ek. twikkeling in tekenstijl kon- gewaar worden bij Merlijn, de- r, een juweeltje vol fijne grap- (gesproken) humor. Dezelfde at hakerige tekenstijl was in minder storend dan in *The ats*. En dat doet de projectie op sachtig filmdoek geen goed. ik subliem is de confrontatie sjieke poezengezelschap met bonden, de Jazz-Cats. Bijna k verbeeld. *The Aristocats* is rader van de bovenste plank, t alleen maar voor het plezier- deren aan deze film beleven.

P. J. M.

Geniepig kattenplezier om een muis in *The Aristocats*.

Domela Nieuwenhuis:

Op de laatste dag van het vorige jaar was het 125 jaar gelden dat Ferdinand Domela Nieuwenhuis werd geboren. Men zou kunnen zeggen dat de oudejaarsdag van 1846 een tamelijk willekeurige datum is om nu te herdenken. Maar de behoefte om Domela Nieuwenhuis en zijn werk nog eens onder de aandacht te brengen is geleidelijk weer toegenomen. Hij was de eerste geschoolde en indrukwekkende propagandist voor het socialisme in ons land. En zijn gestalte schijnt groter te worden naarmate de tijd ons van hem verwijderd.

Misschien zijn teleurstellingen, die de sociaal-democratie en het communisme in latere jaren hebben te weeg gebracht, er de oorzaak van dat deze onkreukbare pionier voor een idealistisch, humanitair, anti-autoritair (en dus „vrijheidslievend”) socialisme op nieuw sympathie wekt.

Domela (zoals hij meestal werd genoemd) kwam voort uit een welvarend geslacht van patriciërs, voornamelijk intellectuelen. Zijn vader was luthers predikant en Ferdinand verkoos — als een roeping — dezelfde loopbaan. Hij is later ongelovig geworden maar heeft een grote belangstelling behouden voor bijbelse figuren. Hij schetste een aantal van hen in zijn bundel „Typen” (waarin hij bijvoor-

beeld Samuel het voorbeeld noemde van een republikein) en hij schreef een „Leven van Jezus”, waarin hij sociaal-radical elementen uit het Evangelie belichtte. Reeds als predikant werd hij aangetrokken door het pacifisme, dat in het oude christendom aanwezig was, en hij beschuldigde er de kerk en de samenleving van, onchristelijk te zijn. Stellig onderging hij de invloed van de opstandige schrijver Multatuli, die begon (in zijn „Max Havelaar”, 1860) de koloniale praktijken in Nederlands-Indië aan de kaak te stellen, maar die weldra ook als vermaard vrijdenker beroering wekte. In 1879 gaf Domela zijn ambt prijs met het uitspreken van een preek over „Mijn afscheid van de kerk”.

Zijn uittreden uit een godsdienstige gemeenschap was echter niet alleen het gevolg van gebrek aan geloof. Hij was socialist geworden en meende ook daarom de beperkte lutherse kring te moeten verlaten. Zijn drijfveren waren rationeel, dwz. dat hij allereerst wilde oordelen volgens de rede en de ervaring, die alle mensen gemeen hebben. Dan waren zijn motieven ethisch, zodat hij een zuiverder begrip van goed en kwaad wilde ontwikkelen. Voorts stelde hij grote prijs op de vrijheid van de persoonlijkheid. Kort samengevat wenste hij dat mensen onbelemmerd

en zelfstandig leerden denken; dat zij bewust en naar hun geweten zouden handelen; en dat zij de vrijheid, die daarvoor nodig was, wensten voor iedereen. De voorwaarde en de waarborg voor mijn eigen vrijheid, zo zeide hij, is een gelijke vrijheid voor mijn medemens. De zo vaak bezochte leuze van de Franse revolutie: „Vrijheid, gelijkheid, broederschap” kreeg een nieuwe inhoud.

Men zou kunnen zeggen dat hij een democraat was in die zin, dat hij „de soevereiniteit van het volk” verkoos boven het oppergezag van staat of kerk, die er zich op beriepen dat zij dit gezag uit handen van God hadden ontvangen. Aan „goddelijk” gezag geloofde hij evenmin als aan een persoonlijk God, die een „Opperheer” zou zijn. Maar een soeverein volk moest zijn samenleving zo inrichten dat aan alle groepen en enkelingen de grootst mogelijke vrijheid behoorde te worden gewaarborgd. Op alle terreinen: zo ontkennde hij dat de staat het alleenrecht zou hebben om scholen te stichten en onderwijs te doen geven, om „van de kinderen gehoorzame staatsburgers te maken”. Schoolverenigingen van ouders zouden in staat gesteld moeten worden om op uiteenlopende wijzen hun kinderen te onderrichten en op te voeden.

Domela kwam tot het socialisme omdat hij op het standpunt stond dat grond en water aan niemand (dus aan allen) toebehoorden en ter beschikking gesteld moesten worden van de gemeenschap. Alle eigendom, alle vermogen, in fabrieken en huizen, in mijnen en havenwerken, waren ook geschapen door alle geledingen van de gehele maatschappij, ja door opeenvolgende generaties. Hoe konden particuliere personen er aanspraak op maken dat produktiemiddelen en kapitalen hun uitsluitende eigendom zouden zijn? De gemeenschap moest teruggeven, wat zij in haar geheel had tot stand gebracht, en wat feitelijk toebehoorde aan allen, zo zei hij.

Zo richtte hij in 1879 het blad „Recht voor allen” op. Twee jaar later was Domela de drijvende kracht voor het oprichten van een Sociaal-Democratische Bond, waaraan hij weldra zijn blad (waarvan hij tot april 1893 redacteur bleef) overdroeg. Deze Bond nu richtte zich ook op het verkrijgen van verbeteringen binnen de kapitalistische maatschappij, door middel van sociale wetten. Toen begon de actie voor een arbeidsdag van acht uur, voor kinderbescherming, veiligheid in de bedrijven, afschaffing van nachtarbeid, hogere lonen, betere woningen, sociale verzekeringen tegen werkloosheid en ziekte, voor pensioen en gelijkheid van man en vrouw. Bijna een eeuw geleden was het Domela Nieuwenhuis, die deze strijd inzette!

Militairen! Het Humanistisch Vormingscentrum nodigt u uit deel te nemen aan een bijeenkomst in het Coornherthuis.

PROGRAMMA:

wordt in overleg met de deelnemers samengesteld, gesprekken over actuele zaken, levensvragen, muziek, beeldende kunst, nieuwe boeken; films; werken met allerlei materiaal, enz. enz.

DUUR:

De bijeenkomsten duren van maandagmorgen 11 uur tot woensdagmiddag 2 uur óf van woensdagmiddag 5 uur tot vrijdagmiddag 2 uur.

UITZONDERINGSVERLOF:

Voor deze bijeenkomsten wordt uitzonderingsverlof verleend (slechts voor hen die langer dan 3 maanden in militaire dienst zijn), ingevolge legerorder no. 60080, luchtmachtorder no. 60574, circulaire zeemacht no. 2304.

KOSTEN:

aan de deelname zijn geen kosten verbonden. (met uitzondering van de reiskosten en lakenverhuur).

HERHAALDE DEELNAME:

Men mag gedurende de diensttijd twee keer aan deze bijeenkomsten deelnemen met een tussenliggende periode van 6 maanden.

DEELNEMERS:

moeten zich opgeven (minstens twee weken vóór de begindatum van een bijeenkomst) bij **Coornherthuis, Hoofdstraat 84, Driebergen, Tel. 03438 - 2471**. Vermeld even uw naam met voorletters, rang, registratienummer, onderdeel en militair adres.

VRIJWILLIGHEID:

Natuurlijk is niemand verplicht om naar een vormingscentrum te komen, maar het kan voor uzelf belangrijk zijn. We heten u dan ook gaarne welkom.

Baanbreker voor het socialisme

Maar hij verlangde meer. Hij voerde een campagne tegen de koloniale oorlogen en de overheersing van Oost- en West-Indië. Hij wekte alle volken op te weigeren — door algemene werkstaking en dienstweigering — nog oorlogen te voeren. Daarbij verwachtte hij het meeste van „directe actie”, buiten de regeringen en desnoods buiten het parlement om. Zijn ideaal was dat de arbeiders de achturendag „zouden

nemen”, de nachtarbeid zouden weigeren, coöperaties zouden vormen om elkaar bij te staan, tenslotte zelf het bedrijf zouden beheren.

Hij werd een profetische figuur. Men moet niet vergeten dat in 1873 een economische crisis was begonnen, die haar dieptepunt bereikte in 1893. De ellende was onbeschrijflijk, en Domela werd vereerd als een „verlosser”. Hij

wekte overal het socialistische bewustzijn. In 1888 werd hij tot lid van de Tweede Kamer gekozen (de eerste socialist!) en drie jaar lang voerde hij een principiële oppositie. In 1891, niet herkozen, trok hij de conclusie dat optreden in het parlement geen zin had. Domela achtte de volksvertegenwoordiging machteloos tegenover de regering, het leger, de kapitalisten en de kerk. Hij verwachtte nog slechts iets van een sociale revolutie. Maar in 1893 begon de economie zich te herstellen en groeide de verwachting, dat binnen het kapitalisme verbeteringen mogelijk waren. In de Sociaal-Democratische Bond ontstonden geschillen tussen voor-en tegenstanders van het parlementarisme. In 1893 verenigden een aantal vakverenigingen zich in het Nationaal-Arbeids-Secretariaat, dat voornamelijk directe actie voorstond, maar ook wel ten gunste van lotsverbetering in de bestaande maatschappij. In 1894 scheidden een aantal voorstanders van deelneming aan de verkiezingen zich af van de Bond en stichtten de sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) voorganger van de huidige Partij van de Arbeid. Haar voornaamste leider werd Troelsta. Domela ontwikkelde zich nu steeds meer in de richting van het anarchisme, het „staatloze socialisme”, dat de staat wilde vervangen door een federatie van communes, een bond van autonome (zich zelf besturende) gemeenschappen. Hij sprak ook van libertair (vrijheidlievend) socialisme. Nu traden nog veel meer zijn anti-militarisme en zijn anti-parlementarisme naar voren. Enkele van zijn vele boeken (waarvan de „Geschiedenis van het Socialisme” het grootste is) hebben kenmerkende titels: „Van Christen tot Anarchist” en „Handboek van de Vrijdenker”. In 1898 stichtte hij het blad „De Vrije Socialist”.

Als lijfspreuk had Domela: „Teradum prosim”: ik moge te gronde gaan, mits ik nuttig ben. Hij heeft een geërfd vermogen in de strijd verloren. Hij heeft in 1887 zeven maanden in de gevangenis gezeten wegens „majesteit-schennis”, die zou zijn gepleegd in een artikel in Recht voor Allen, dat hij niet zelf had geschreven. Maar hoewel de grote meerderheid der socialistisch geworden arbeiders zich na 1898 tot de SDAP wendde en Domela's politieke invloed naar verhouding verminderde, kon niemand vergeten dat hij het zelfbewustzijn van het werkende volk in Nederland had gewekt. Nadat hij op 18 november 1919 was overleden werd zijn begrafenis tot de grootste en ontroerendste manifestatie van aanhankelijkheid die ons land ooit had gekend. Hij was geen heilige en wilde dat ook niet zijn. Als historische persoonlijkheid echter is hij onvergetelijk.

A. L. CONSTANDSE

De kunst is niet langer iets voor dwazen, bohémiens en atheïsten. De kunst is thans ook voor de gewone man. Het zou een beetje overdreven zijn te zeggen, dat de kunst daarmee nu in ieders gedachten „een onmisbaar element in onze samenleving” is geworden, zoals op culturele bijeenkomsten vaak op hoogdravende toon pleegt te worden verteld, maar het lijdt desalniettemin geen twijfel, dat er in bredere lagen van de bevolking dan voorheen meer begrip is gekomen, voor datgene „wat het leven schoner en rijker maakt.” Voorzichtig, heel voorzichtig zijn we met zijn allen bezig drempels over te stappen. Het museumbezoek stijgt, het aantal volksconcerten neemt toe, het toneel wordt niet alleen meer bezocht door leden van kunstkringen en allerwegen wordt ingezien, dat je bij de bouw van openbare instellingen, scholen, kerken of bij de aanleg van parken een kunstvoorwerp niet meer kan missen.

Waar vroeger mensen — als enige culturele gebeurtenis — de jaarlijkse avond van plaatselijke bedrijfs- of toneelvereniging bezochten, gaat men nu naar uitstekende toneelstukken. En alhoewel velen in ons landje bezorgd het hoofd buigen over de zogenaamde ongesubsidieerde vrije produkties en de financiële gevolgen daarvan, is het een feit, dat er toch zoveel mensen in Nederland al over de drempel heen zijn, dat verschillende van die produkties ruim uit de kosten komen, zo ruim, dat er zelfs in deze sector nog wel eens een experimentje af kan. Er zijn de laatste jaren jeugdfestivals gekomen met de bedoeling om al vroeg de prikkeldraadversperring tussen volk en kunst enigermate weg te nemen. Er zijn radio- en televisiecursus-

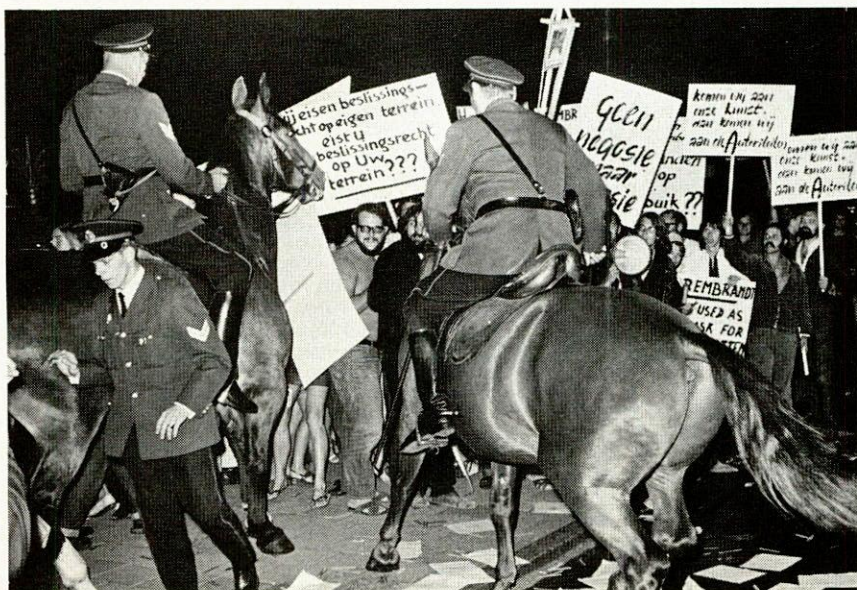
sen en goedkope aanbiedingen om de beeldende kunst wat meer onder de mensen te brengen.

Edoch... De Nederlandse staat geeft nog geen kwart percent van zijn inkomsten uit aan de bevordering van

Laat je maar omscholen, kunstenaar

Actie tegen falend cultuurbeleid

de kunst. Een groot deel van de schoolgaande kinderen is nog steeds verstoken van elke kunstzinnige vorming, die zich — voor zover aanwezig — dan nog beperkt tot het namijmeren over het verleden.

Na de Tweede Wereldoorlog is er zeker veel veranderd, maar het gaat nog altijd zonder een duidelijke lijn. Meer met horten en stoten. We doen dan wel iets, maar het is nog te veel in de sfeer van een voorzieninkje hier en een subsidietje daar. Het ontbreekt nog aan een werkelijke actieve cultuurpolitiek, of zoals de Beroepsvereniging van Beeldende Kunstenaars, de veelomstreden BBK, het nu al jaren uitdrukt: „In Nederland is sprake van een falend cultuurbeleid.” En dat is wel juist: wij vinden kunst met z'n allen nog steeds niet belangrijk genoeg.

Het is natuurlijk allemaal prachtig, dat er volksconcerten zijn, goedkopere voorstellingen en cursussen als Openbaar Kunstbezit, waar tienduizenden mensen op af komen. Maar de feiten wijzen uit, dat de vanouds grote kloof tussen de kunst en het grote deel van ons volk nog lang niet weg is, dat de pogingen om een brug te slaan nog steeds gering succes hebben. En dat is het: hoe overwinnen we die drempel-

vrees? Die vraag is belangrijk en beslissend voor de toekomst. Want daar hebben we nog geen maatregelen voor genomen. De overheid zal wijzen op belangrijke financiële offers in de vorm van een contraprestatieregeling, maar dat is altijd een kwestie van sociaal beleid geweest, nooit van cultuurpolitiek.

Cultuurpolitiek stelt dan ook meer voor dan het verstrekken van subsidies. Op weinig terreinen is het gevaar van institutionalisering zo groot als op dit gebied. De overheid dient daarentegen nieuwe en frisse ideeën aan te moedigen en niet terzijde te werpen als iets, waar „de massa niets van begrijpt” of opmerkingen te maken als „dat kan mijn grootvader ook.” Men dient experimenten te stimuleren. Want het is erg goed dat we een beroep doen op de belangstelling. En nog veel belangrijker is, dat die overheid de jongeren in de gelegenheid stelt iets te doen. Daarvoor moet veel geld bijeenkomen. En dan moet men niet leuteren over operagebouwen van zestig miljoen, alleen om het feit, dat enkele Jordanezen in Amsterdam vaak zo mijmeren over die prachtige tijden van de opera.

Nu zijn we op het kardinale punt. In de tijd, dat de belangstelling voor de kunst door televisie, radio, kranten, acties, discussies en hearings meer gewekt is dan ooit, de diepe kloof een tikkeltje kan gaan dichtgroeien en de drempels door het grotere zelfbewustzijn van de massa lager en lager gaat worden, komt daar ineens een regering, die zegt: we hebben er geen geld voor. Die — als de oppositie in de Tweede Kamer zegt dat we die 55 miljoen-meer voor Defensie maar even moeten bevriezen in afwachting van een plan van een commissie, waar de Regeringspartijen zich dagen achter verschuilen als het om andere standpunten gaat — er toch zomaar al die miljoenen doordrukt in bange afwachting van de Russen. Een regering, die dus zegt, dat we er wat voor over moeten hebben om onze Westerse cultuur in stand te houden middels een verhoging van de Defensiegelden, maar die aan de andere kant diezelfde Westerse cultuur laat vervallen door er steeds minder geld voor beschikbaar te stellen.

Wat doet immers de regering? De film wordt afgeknepen om een goede militaire uitdrukking te gebruiken, een experimentele toneelgroep als Studio krijgt veel minder geld om nieuwe wegen in het toneel te vinden onder het motto dat daar „vele mensen nog niet aan toe zijn”, beeldende kunstenaars merkten ineens, dat er geen geld meer was om hun opdrachten af te maken voor openbare gebouwen. En zo kan men nog wel even doorgaan.

In 1969 zijn de beeldende kunstenaars begonnen via harde acties tegen de door hun genoemde „gehaktballen-kul-

tuurvisie” van de overheid te protesteren. Het Rijksmuseum werd bezet, het Stedelijk Museum werd overrompeld, er werd geslagen, gevochten, geschreeuwd, opgewonden vergaderd. En de Federatie van Beroepsvereniging van Kunstenaars, een overkoepe- lende lichaam voor de zestien belangen- verenigingen van allerhande soorten kunstenaars werd wakker, protesteer- de eveneens. De musici hadden hun notenkrakersactie. Enfin, de Federatie probeerde plots driftig het bekende drempeltje weg te nemen en de kun- stenaars meer in een vernieuwde maatschappij laten integreren, daar- mee het oorspronkelijke strijdplan — acties voor een cultuurpolitiek en een klimaat-van-rechten-voor-de-kun- stenaar — uitbreidend. Doch het ant- woord van de regering is nu, dat cul- tuur luxe is en luxe kan je nu eenmaal missen.

Er was na 1969 heus wat veranderd. Adviescommissies voor het toekennen van de contraprestatie werden geen exclusieve aangelegenheden meer voor oordelen. Kunst selecteert zichzelf op geheerst ten aanzien van een cul- dat lang bij de kunstenaars zelf had tenaars. Het defaultisme was over, commissies kwamen moderne kuns-

als kunstenaar om te laten scholen tot actief werker in sociale werkplaatsen. Hierdoor zal vanaf medio 1972 de helft van de mensen, die nu „in de contra- prestatie zitten, geen recht hebben meer op bijstand van het ministerie van Sociale Zaken. Dat is dan mis- schien nog niet zo erg, als het ministe- rie van Cultuur, Recreatie en Maat- schappelijk Werk — gedachtig aan een goede cultuurpolitiek — dit zou op- vangen. Maar dat doet men niet, want beleid op dit punt ontbreekt en als er over gesproken wordt schuiven de he- ren Engels en Boersma de verant- woordelijkheden op elkaars schouders af. Waardoor niemand een stap verder komt. Zeker dat cultuurbeleid niet. Verschillende gemeentes, die hiermee worstelen, hebben al protest aangete- kend tegen deze gang van zaken,

een veerboot naschilderden. In de verdienstelijk een kasteel tekenden of en notabele hobbyisten, die af en toe de tandartsvrouwen met veel vrije tijd tuurpolitiek. Men voelde zich mede- verantwoordelijk en wilde dat ook uiten in allerlei geledingen. Maar iets, wat op cultuurpolitiek leek, kwam er niet. Integendeel. En zo gaat minister Boersma van Sociale Zaken nu het mes zetten in de BKR, de zoge- naamde contraprestatieregeling, waar de laatste jaren steeds meer kunste- naars van gingen profiteren (900 in 1971 tegen 200 in 1963), omdat hij niet het gevoel heeft dat al die 900 beelden- de kunstenaars een penseel vast kun- nen houden. Uit die gedachtegang is gekomen, dat mensen onder de 25 en boven de 65 jaar helemaal geen recht meer hebben op contraprestatie, dat je van je 25e tot je 30e een getuigschrift van een academie moet kunnen aan- bieden om er recht op te hebben, en dat er verder mogelijkheden zijn om je

waaronder Dordrecht met zelfs een bijzonder felle brief.

De beeldende kunstenaars staan nu voor het moment, dat ze bij godsgratie mogen doorgaan of plantsoenen moe- ten gaan harken. De tandartsvrouwen en kastelentekenaars zullen hun plaat- sen weer in kunnen nemen in de com- missies, die over kunst moeten oorde- len, omdat de echte kunstenaars, die er nu in zitten, geen trek hebben zo selectief over hun collega's te ambtenaren, in cultuur geïnteresseer- den duur wel, zeggen zij, daar hoeft je van te voren geen rem op te zetten. Van Paul Eluard is de uitspraak dat „men moet leren zien, zoals men leert lezen.” Pas als de overheid tegen deze stelling „ja” zegt, is er verder te praten, maar daar is dan wel een ander ministerie voor nodig dan Sociale Za- ken. We zien dat allemaal nog niet zo gauw gebeuren, maar er lijkt niets te- gen om in die richting alvast te gaan werken.

RIEN ROBIJNS

Puinruimen op vuilstortplaats?

Binnenkort komt er een hele bijzondere Aula-pocket uit: Aula 500. Iedereen kan zich dat boekje voor een extra zacht prijsje aanschaffen om daarin te lezen over het beruchte M.I.T.-rapport met de strategieën die het mogelijk maken om aan een milieu-ramp te ontkomen. Tot die tijd zullen we het moeten doen met de berichten die er hier en daar in de pers opduiken over de Amerikaanse onderzoeken op last van de Club van Rome. Die club van vooraanstaande Westerse industriëlen komt in Rome bij elkaar en heeft dus niets met de Paus te maken. Er zijn mensen die vinden dat die heren boter op hun hoofd hebben. Zij vinden het ongeloofwaardig, dat juist grote bonzen uit het bedrijfsleven zich gaan bekommeren om het behoud van ons milieu. Een oude truc. Als je informatie verontrustend vindt, dan probeer je die als het ware onschadelijk te maken door na te gaan of je de mensen die voor die informatie verantwoordelijk zijn in de verdachte hoek kan plaatsen. Dan hoeft je je er zelf allemaal minder van aan te trekken. Natuurlijk is dat maar schijn. Struisvogelpolitiek. Maar onze ontduikingsmechanismen werken prima. Al met al worden onze grondstoffenvoorraden er niet groter op en daar gaat het onder andere om.

Het is de grote verdienste van het weekblad „Haagse Post Magazine” geweest, dat het onlangs zestien tekstpagina's uittrok voor een uitgebreid dossier over de milieu-crisis. Aan het eind van de artikelen-reeks roept hoofdredacteur Brugsma opgewekt in een hoofdartikel: „Fijn dat u er nog bent.” Om dan vleidend te vervolgen: „Want ieder die het geduld en de moed heeft gehad de afgelopen pagina's, die niet allemaal even opwekkend van aard zijn, door te lezen, behoort vermoedelijk tot diegenen die bereid zijn om iets te doen aan het milieuprobleem.” Ik stel u maar twee pagina's op de proef en heb daarom nog grotere verwachtingen ten aanzien van uw uithoudingsvermogen. Laten we maar eens beginnen met een paar krasse staaltjes. Uit H.P.: „Wanneer het energieverbruik in New York en San Francisco volgens de huidige curve blijft groeien, dan kan de daardoor opgewekte warmte al in 1980 zodanige regionale klimaatsveranderingen teweegbrengen dat het leven in die steden onmogelijk wordt!” Het is al weer makkelijk om te denken: New York is ver van mijn bed, het zal hier zo'n vaart wel niet lopen. Maar laten we ons zelf niet voor de gek houden. In de driehoek Amsterdam — Antwerpen — Ruhrgebied gebeurt het dan misschien wat later, maar in 2000 zijn we er — als alles meezit toch ook nog? Tweede citaat: „Als de noodzaak om voor steeds meer mensen steeds meer voed-

sel te produceren tot een steeds intensiever gebruik van onkruid- en insecten verdeldende middelen noopt, die grotendeels naar de oceaan afvloeien, dan kan dat een dodelijke aanslag vormen voor het pythoplankton in de wereldzeeën, dat voor 70 pct. van de wereld-zuurstofproductie zorgt. Van de lucht kun je niet leven, maar zonder lucht ga je dood.” Ook bij dit gegeven zijn er weer ontsappingsmogelijkheden voor de liefhebber. Immers, de wet van de afnemende meer-opbrengst die stelt dat je niet straffeloos de produktiekosten kan intensiveren is ook niet van vandaag of gisteren. Maar toen Ricardo er mee kwam aanzetten gebruikte hij als voorbeeld een stukje bouwland, dat je niet ongelimiteerd kunt blijven bemesten, omdat op een gegeven ogenblik de kosten groter worden dan de opbrengsten. Zijn voorbeeld was een theoretisch geval op zeer kleine schaal. Nu is het geen kwestie meer van kiezen, maar van noodwendige ontwikkelingen op wereldschaal. Derde voorbeeld: Over dertig jaar zullen we in ons land acht tot tien maal zoveel elektriciteit moeten opwekken met een daarmee evenredig vergrote termische belasting van het water. „Termische belasting” is een deftige term voor een temperatuur van het water, waar dan geen leven meer in mogelijk is.

De groeipsychose

Groei is het toverwoord van deze tijd. Economische groei, bevolkingsgroei en vervuilingsgroei. Nog steeds houden we vol dat economische groei noodzakelijk is om onze welvaart te vergroten. Als er bedrijven komen, komen er mensen en als er meer mensen zijn, komen er meer voorzieningen en dus ook meer welzijn voor die mensen. Jaarlijks stijgt de produktiviteit met 5 à 6 pct. en wij zijn er nog steeds trots op. We kunnen ons — na jaren groei-filosofie — ook nauwelijks meer anders voorstellen. Toch is er een kleine groep die gaat beseffen dat er aan elke groei op een gegeven ogenblik een eind moet komen. De grondstoffen en energiebronnen, de voornaamste motoren van die industriële groei raken ooit uitgeput. De wereld is inmiddels zo ingewikkeld geworden dat waarschijnlijk geen mens meer kan overzien hoe de zaak precies in elkaar zit. Dat is althans de mening van professor Forrester, een Amerikaanse deskundige op het gebied van de systeem-analyse. Hij erkent dat nauwelijks nog is na te gaan of je — om de problemen op wereld-schaal aan te pakken — tot de juiste bepaling van de noodzakelijke gegevens kan komen, waarmee de computers gevoed moeten worden. Maar hij probeert het. En het alternatief is veel somberder: we kunnen er

toch niet meer bij met de pet, dus laten we de boel maar op zijn beloop. Voor zover we nu kunnen nagaan is er maar één drastische oplossing mogelijk:

de bevolkingsgroei moet afnemen
de industrialisatie moet afnemen
de voedselproductie moet afnemen
het grondstoffen- en energiegebruik moet afnemen

de vervuiling moet afnemen.
Dat moet in combinatie met elkaar gebeuren. Als een van de factoren toeneemt, of constant blijft dan redden we het niet. Dat blijkt uit glasheldere grafieken en wie ze niet gelooft moet maar met betere, meer overtuigende bewijzen aankomen. Op dit moment is niet te berekenen waar en wanneer de boel uit de hand gaat lopen als we niet met de groei stoppen en ook niet waar en wanneer bij voorbeeld vervuiling overgaat in vergiftiging. Maar dat het gebeurt, als we zo doorgaan is zeker.

Een treurige wetmatigheid van het groeiproces blijkt overigens ook nog te zijn, dat de rijken steeds rijker worden en de armen steeds armer. Daardoor zal het steeds moeilijker worden om drastisch in te grijpen, omdat een dergelijke maatregel onbillijker wordt gevonden naarmate meer mensen het gevoel hebben dat ze ten onrechte iets afgenomen wordt. Toch moeten we ingrijpen. Er zijn nu 3,6 miljard mensen op de wereld, waarvan 2/3 ondervoed is, terwijl de helft van de voor voedselproductie beschikbare grond reeds in gebruik is. Elke dertig jaar verbouwt de wereldbevolking zich, als er niets gaat gebeuren. Bevolkingsbeperking is een dringende noodzaak en omdat die in de ontwikkelingslanden in het algemeen, op korte termijn minder effectief georganiseerd kan worden dan bij ons, moeten wij onmiddellijk laten zien dat het ons ernst is. We zijn bevoorrecht en daarom kunnen we op dit punt offers brengen. Daarvoor is een mentaliteitsverandering van groot belang. Want mensen zonder kinderen worden meewarig bejegend: als ze poezen nemen, komt dat omdat ze een compensatie zoeken voor het ontbreken van een nageslacht. Dat het niet krijgen van kinderen een bewuste wilsuiking kan zijn, komt niet bij ons op. De aspirant-grootouders zijn niet mis te verstaan: Jullie boren ons geen kleinkinderen door de neus, hoor! Dergelijke uitspraken zijn, hoewel begrijpelijk, erg egoïstisch. Immers als alles zo door gaat zit een kind dat nu geboren wordt op zijn zestigste met nog zo'n veertien miljard andere mensen op deze aardkloot, terwijl nu al vaststaat dat er maar plaats zal zijn voor de helft. En dan zijn we zeer optimistisch. In het jaar 2000 zal er al een wanhopig landtekort ontstaan. Zelfs als we van nu af, absoluut geen land meer zouden

gebruiken voor meer wegen en meer steden, dan nog winnen we maar tien jaar. Er is (als het verbruik doorgaat, zoals het nu gaat) nog voor 34 jaar aluminium, voor 25 jaar koper, voor 14 jaar goud, voor 12 jaar lood, voor 13 jaar kwik, voor 14 jaar aardgas, voor 20 jaar aardolie. Als we het dubbele nemen van de meest optimistische schatting van nog niet ontdekte reserves, winnen we maar 10 tot 30 jaar. Maar dan moet de bevolking niet zo doorgroeien. Wie zijn hoop vestigt op het gebruik van kernenergie, moet — als hij zich zelf niet voor de gek wil houden — ook wel denken aan de opslag van radio-actief afval.

Terug naar de hooikist

We hebben gezegd dat ook de industriële produktie moet afnemen. Daar hangt mee samen dat niet te hard werken een deugd kan gaan worden en dat kunnen we ons nu nog nauwelijks voorstellen. Mensen die niet werken, profiteren van onze belastingcenten en deugen niet. De hele arbeids- en prestatiemoraal, compleet met carrière en statusdrang moet op de helling. Kortere werktijden, meer dienstverlening, minder industriële produktie van goederen die niet tot de essentiële levensvoorwaarden behoren.

Matiging en bezuiniging. Minder hard stoken, minder energie verbruiken, minder luxe, in het algemeen minder consumptie. De UNESCO beveelt nu al aan om af te zien van de aanschaf van handmixers, elektrische vruchtenpersen, pressure-cookers, vaatwasmachines, en andere keukengemakken. Terug naar de hooikist, de ouderwetse kelder en het wasteiltje.

Dat zal niet makkelijk zijn, vooral niet voor die mensen die jarenlang krom gelegen hebben om eindelijk in deze welvaart mee te kunnen delen. Om de milieuvervuiling te beperken moeten we af van de plastics, van het gekleurde toiletpapier, van de synthetische wasmiddelen, de blikjes, de aluminiumfolie, en wat nog veel erger is: van de auto.

Volgens Godfried Bomans zal dat niet lukken. In „Het Handboek voor vervuild Nederland” schreef hij: „Het helpt niets de mensen er dag in dag uit op te wijzen, dat ze over dertig jaar naar de bliksem gaan, want ze zijn daartoe gaarne bereid, mits het hun nu maar goed gaat. Je ziet die berusting overall om je heen. Het is onbegonnen werk de mensen te wijzen op de zinloosheid van hun streven naar geld, comfort, snelle verplaatsing, zolang u geen alternatief te bieden hebt. Ze geven het niet uit handen, want wat krijgen ze terug? Een leven waaruit ook dat nog is weggenomen. Zo ben je aan het puinruimen op een stortplaats met afval. De smeerbeel is het gevolg van een bepaalde denkwij-

ze en die blijft. Het wachten is op een heilige van deze tijd.”

Bomans is zeer somber, maar hij heeft wel enigszins gelijk: het gaat hier om een gigantische probleem. Toch zal je ook bij het wachten op de milieu-heilige de tijd moeten doden, en als je dan gelooft in de mogelijkheid om bij weldenkende mensen, die iets verder kunnen zien dan hun verstopte neus lang is iets te bereiken, kun je toch maar het beste proberen om mentaliteitsveranderingen te bewerkstelligen. Als je niets bijdraagt aan de discussie weet je althans zeker dat je de bestaande denkwijzen niet doorbreekt en het alternatief niet zult vinden. En wat hebben we te verliezen? Sociale ongelijkheid, gebrek aan vrije tijd, hartinfarcten, overspannenheid, gejaagdheid en noem maar op. De economische groei heeft anders dan we altijd gedacht hadden, niet de menselijke gelijkheid gebracht. Het is te hard gaan. Gelijkheid wordt alleen bereikt, als er genoeg is om ieder het zijne te geven, maar niet te veel zodat de bevoorrechte zich meester kan maken van dat teveel. Om een conservatief argument te gebruiken: vroeger, toen we nog geen auto's, ijskasten, televisies en centrale verwarming hadden, waren 'n heleboel mensen toch ook gelukkig? Maar we leven nu en als we de produktie constant moeten gaan houden en de produktiemethoden verder verbeteren, dan betekent dat dat we meer tijd krijgen voor leuke dingen: vakantie, sportbeoefening, ontspanning, kennisverrijking en cultuur. Musea, scholen en tennisbanen vervuilen en verspillen namelijk niet zo erg.

Eigenbelang

Het lijkt niet onmogelijk dat het tot een mensenramp komt, voor de definitieve natuurramp (volledige verstoring van het biologisch evenwicht) zich aankondigt. Nu nog tolereert de krotbewoner, de villabewoner omdat het in principe mogelijk is dat hij, of zijn kinderen ooit ook nog een beter huis krijgen. Maar de verdieping van de kloof tussen arm en rijk, slim en dom, hongerig en overvoed kan zich niet straffeloos doorzetten. Daardoor zien we het aantal sociale conflicten in de vorm van revoluties en (burger-)oorlogen toenemen. Maar als zuurstof, water, grondstoffen, energiebronnen en voedselprodukten steeds schaarser worden, zal de strijd om zich deze elementaire goederen toe te eigenen steeds onmenselijker worden. Hongerende mensen zijn bereid om zich voor een beperkte hoeveelheid voedsel dood te vechten. Daarom is het geen kwestie van menslievendheid of gezond verstand, maar uiteindelijk van puur eigenbelang om een dergelijke situatie te voorkomen.

Er zijn mensen die denken dat het ene gat met het andere te vullen is. Als industrieën verontreinigd werken dan moeten er weer andere industrieën komen waarin middelen gemaakt worden die die verontreiniging weer kunnen bestrijden. Het Droste-verpleegster-effect. Zo zijn er ook ingenieurs, die als ze klachten krijgen over stank bij afvallozing, hun activiteiten ter plaatse beëindigen, om verder te gaan diep onder de grond of ver op zee. Alsof we dat toch niet weer later

op ons brood krijgen. Zo houden we elkaar voor de gek. De oplossing van het milieu-vraagstuk is een politiek probleem van de eerste orde. De fatsoensridders die zich boos maken als je een appel op straat gooit, maar die tegelijkertijd de conservatieve partijen in het zadel houden, lossen het niet op. Want het gaat om de verdeling van begrenste hoeveelheden en om de beperking van vrijheden en dat dan op zeer grote schaal.

Rampjes

In de Haagse Post stond ook nog een interessante discussie, waaraan onder ander de econoom Pen en Van Mierlo deelnamen. Ene Meyer zei: „Ik geloof erg in de kleine rampjes. Je kunt niet als regering zeggen: jullie krijgen minder auto's en televisietoestellen, want in het jaar 2000 hebben je kinderen het dan beter. Daar trapt niemand in. Maar als je op een gegeven moment in Rotterdam stikkend over straat loopt, dan is iedereen bereid om te zeggen: goed dan rijden we minder auto, dan hebben we maar minder.” Van Mierlo: „Als er geen oorlog is, dan is het merkwaardige dat alle pressiegroepen verdwijnen en dat iedereen volgens een hersenspoeling van duizenden jaren zegt: o, dit is oorlog, dus verminderen we onze behoeften. Wat we de mensen dus duidelijk moeten maken, is dat het oorlog is. Dat is een hele vervelende opgave.” Prof. Pen: „Het bevolkingsprobleem zit mij het meeste dwars. In de eerste plaats moet er een andere Paus komen. Nu is dat een betrekkelijk eenvoudige zaak, want deze gaat misschien niet zo lang meer mee. Maar die moet dus opgevolgd worden door een paus met moderne ideeën over de bevolkingsgroei. In de tweede plaats moeten in Latijns Amerika allerlei linkse mensen de gedachte prijsgeven dat geboortebepaling genocide is.” Brugsma: „Er is één goed voorbeeld: China. Daar is een actieve bevolkingspolitiek zonder contraceptieve middelen maar gewoon met het rode boekje (stel het vrijen uit, stel het huwelijk uit, stel het eerste kind uit, stel de volgende kinderen uit). Verder is er praktisch volledige inkomensgelijkheid.” Pen: „Ja, de Chinezen komen uit een onvoorstelbare ellende, uit een burgeroorlog.

Als wij daar ook doorheen moeten... zo kun je wel allemaal catastrofes bedenken, maar dan is toch de vraag of het middel zo langzamerhand niet suspect veel op de kwaal begint te lijken.” Hoe dan ook — een burgeroorlog is nu hier misschien nog niet nodig, maar we zullen de zaken wel stevig aan moeten pakken.

JAN HAASBROEK

CARTOONS

